

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

Tom XVI

HISTORIE (NIE)ZAPOMNIANE



HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. XVI

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XVI

HISTORIE (NIE)ZAPOMNIANE

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–DARŁOWO 2025

Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds.), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 16: *Historie (nie)zapomniane* [History and Culture of the Sławno region, vol. 16: (Un)forgotten histories]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno–Darłowo 2025, pp. 350. ISBN: 978-83-971211-3-3. Polish texts with German summaries.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2025

© Copyright by Authors

Na okładce: Otto Kuske, *Nad Wieprzą 1944*, akwarela, 50 × 60 cm

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brigida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*

Skład i łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Darłowie
oraz Starostwa Powiatowego w Sławnie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”,
76-100 Sławno, ul. Mielczarskiego 7/5

ISBN 978-83-971211-3-3

Druk/Druck: Drukarnia „BOXPOL”, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 25
tel. 48 59 8424371 email: boxpol@post.pl, www.boxpol.pl

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno), <i>Wymiary historii</i>	7
BARTOSZ ŻYLUK (Zalasewo), <i>Kamień z krzyżem laskowanym – znalezisko koło Smardzewa</i>	11
MACIEJ SZUKAŁA (Szczecin), <i>Szczątkowo zachowane akta Starostwa Powiatowego w Sławnie (Landratsamt Schlawe) w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie</i> .	37
JÓZEF LINDMAJER (Słupsk), <i>Przegląd inwestycji drogowych na terenie ziemi sławieńskiej od początku XIX do początku XX wieku</i>	45
KACPER PENCARSKI (Słupsk), <i>Wybrane problemy organizacyjno-finansowe budowy i rozbudowy sieci drogowej powiatu sławieńskiego (Kreis Schlawe) w XIX i XX wieku (do 1939 roku)</i>	87
JÓZEF LINDMAJER (Słupsk), <i>Uwagi do dziejów kolejnictwa na terenie ziemi sławieńskiej do końca wojny 1914–1918</i>	137
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Upamiętniając Pomorze, uwiecznili siebie – dwaj pomorscy artyści Rudolf Hardow i Otto Kuske</i>	159
ZBIGNIEW SOBISZ, OLIVIA FIRLONG-LAUDA (Słupsk), <i>Flora naczyniowa z lat 1881–1942 z terenu byłego powiatu sławieńskiego w zbiorach Herbarium Słupensis SLTC</i>	197
RENATA POTOMSKA (Darłowo), <i>Losy dzieci z Podlasia. Pomorska opowieść po latach</i> .	219
MARIA POPRAWSKA (Sławno), <i>80 lat mniejszości romskiej w Sławnie</i>	233
RENATA POTOMSKA (Darłowo), <i>Na styku epok / pokoleń, czyli śladami bardziej i mniej oczywistych elementów krajobrazu Darłowa</i>	253
WALDEMAR PARUS (Darłowo), <i>Samodzielna Eskadra Lotnictwa Rozpoznawczego Wojsk Ochrony Pogranicza</i>	265
MALGORZATA ŚWIĄTKOWSKA (Darłowo), <i>Miejskie Gimnazjum im. Stanisława Dulewicz w Darłowie</i>	295
DOMINIKA PIOSKOWIK (Brema), <i>Ale jazda – jedziemy nad morze! O plenerze wędrujących czeladników w Sławnie – retrospekcja po 25 latach</i>	319
Indeks osób i nazw osobowych	339
Indeks nazw geograficznych	345

Kamień z krzyżem laskowanym – znalezisko koło Smardzewa

BARTOSZ ŻYLUK (ZALASEWO)

Manifestacja wyboru

Jak dokonujemy wyboru? Przykładowo, w nowoczesnej demokracji mamy prawo wyboru władz. Wyboru dokonujemy w myślach, a jego odzwierciedleniem jest skreślenie krzyżyka na karcie do głosowania. Ten prosty mechanizm pozwala poznać decyzję wyborcy. Dlaczego to właśnie dwie przecinające się proste stały się sposobem na manifestację wyboru? Być może odpowiedź tkwi w podstawowej zasadzie geometrii euklidesowej. Zgodnie z nią dwie nierównoległe linie proste przecinają się tylko i dokładnie w jednym punkcie. Na podstawie tej zasady tworzy się układy współrzędnych pozwalające na określenie położenia punktu na płaszczyźnie. Banalna idea przecinania się dwóch prostych umożliwia więc wskazanie konkretnego punktu spośród ich nieskończonej liczby.

Oznaczenie krzyżem, oprócz innych swych znaczeń, jest więc manifestacją wyboru. Krzyż na drzewie, kamieniu, na miejscu pochówku mówi nam, że dany obiekt lub miejsce było dla kogoś szczególne. Owa „szczegółność” staje się dla odkrywcy symbolu czymś intrygującym. Badacz odbiera bowiem manifestację wyboru, ale nie zna powodu, dlaczego takiego wyboru dokonano.

Nie dziwi więc fakt, że wielką sensację wzbudziło przypadkowe znalezisko kamienia z wrytym na nim krzyżem. Zdarzenie to miało miejsce w roku 2020 podczas wycinki leśnej w okolicach Smardzewa. Wiosną roku 2023 poinformował mnie o nim sławieński nadleśniczy Tadeusz Lewandowski, który już wcześniej poszukiwał informacji o twórcach tego krzyża. Równocześnie powstały spontanicznie dwa (niejako konkurujące)

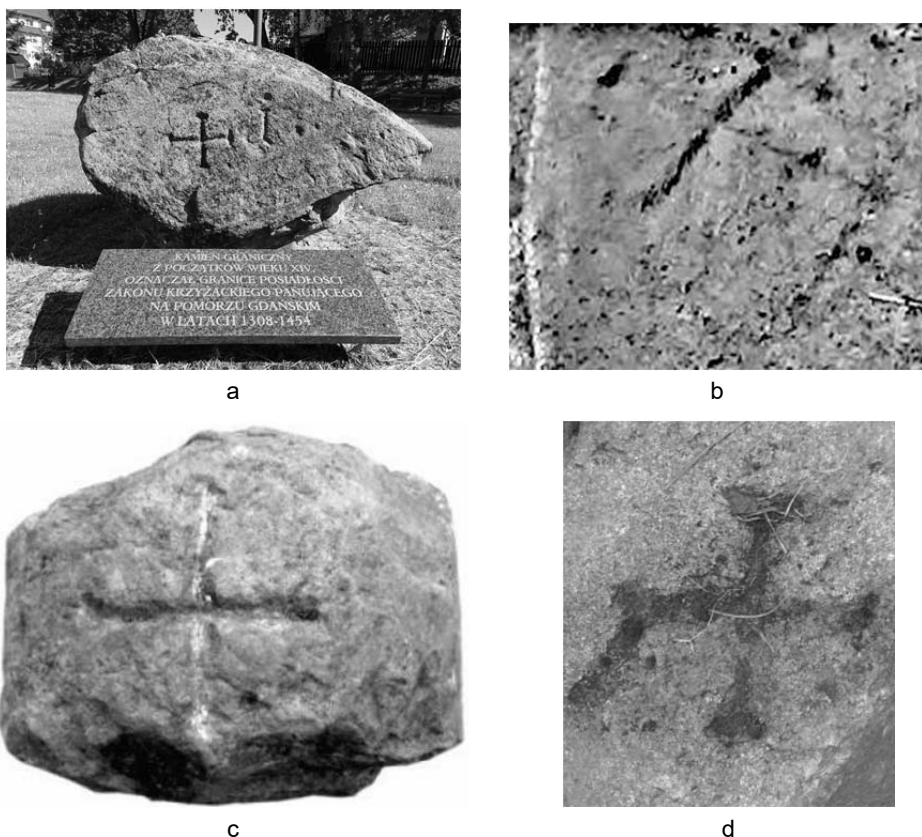
pytania badawcze: (1) kim byli twórcy tego krzyża oraz (2) co ów krzyż miał oznaczać.

Bardzo szybko zasadniczą rolę zaczęło odgrywać pytanie o autorów. Szczególna forma krzyża mogła bowiem świadczyć o wyjątkowości jego twórców.

Symbol wyryty na smardzewskim kamieniu to krzyż równoramienny, którego każde ramię zakończone jest poprzeczną belką tworzącą literę „T”. Krzyż taki w literaturze polskiej określany jest mianem „krzyża laskowanego” lub „kulowego”. Literatura obcojęzyczna określa go jako: *Krückenkreuz* (niem.), *croix potencée* (franc.), *cross potent* (ang.) (Biedefeld 1846: 72; Otte 1857: 69; Sacken 1893: 83–84). Wszystkie te pojęcia zawierają słowo „krzyż” oraz słowo będące określeniem kuli (laski) służącej do wspomagania chodzenia.

Trop 1. Sugestywna siła analogii

Jak wspomniałem, szczególna forma krzyża wyraźnie sugerowała „niezwykłość” jego twórcy. Krzyż laskowany używany był co najmniej od początku średniowiecza do czasów nowożytnych w różnych częściach świata. Jednak szczególnie interesujące jest to, że można go wiązać z zakonami wywodzącymi się z czasów krucjat. Dość łatwo odnalazłem informacje o podobnych znaleziskach w nieodległej gminie Wicko (Szuba 2021) (Ryc. 1). Miały one być rzekomo kamieniami granicznymi oddzielającymi posiadłości biskupstwa kamieńskiego od ziem krzyżackich. Próbując odgadnąć pochodzenie krzyża na kamieniu, zacząłem kierować się tą analogią. Dlatego założyłem, że kamień koło Smardzewa jest tak jak te z gminy Wicko kamieniem granicznym. Podobnie jak kamienie wickie miałyby on wyznaczać posiadłości zakonne. Krzyżacy, których ślady znajdujemy koło Wicka, nigdy nie byli właścicielami Sławna. Na horyzoncie znajdowali się jednak inni kandydaci wywodzący się z Ziemi Świętej – joannici. Obecność tego zakonu na ziemi sławieńskiej została dobrze udokumentowana. Marian Gabrowski w artykule *Znaki graniczne z należącego do krzeszowskich cystersów Mniszego Lasu w Górach Izerskich* (2021) opisuje ludzako podobne, wyryte w kamieniach krzyże laskowane. Obecność cystersów na ziemi sławieńskiej także nie jest poddawana pod dyskusję, więc i ich autorstwo zacząłem brać pod uwagę. O swoich domysłach informowałem nadleśniczego, dla którego ta opowieść także była perswazyjna. Tą drogą trop joannicko-cysterski został podchwycony przez media, które informowały o znalezisku (Turczyn 2024; Pankowski 2024).



Ryc. 1. Przykładowe kamienie interpretowane jako graniczne: Wicko (a, b), Mniszy Las (c), Charbrowo (d) (źródło: a – <https://www.lotzl.lebork.pl/atracje-turystyczne/natura-i-rekreacja/pozostale-atracje/kamien-graniczny-wicko/> [dostęp: 18.03.2025]; b – <https://gk24.pl/historia-krzyzacy-w-tle-czyli-kto-postawil-tu-ten-kamien/gh/c15-14918752> [dostęp: 18.03.2025], c – Gabrowski 2021: 59; d – Szuba 2021)

Analogia wcale nie musi prowadzić do poprawnych wniosków. Używanie tego samego symbolu przez różne osoby czy grupy ludzi nie oznacza przecież identycznej tożsamości jego twórcy(ów). Podążając za analogią, zacząłem pomijać przemyślenia nad samą funkcją znaku. W zasadzie wszystkie moje dalsze poszukiwania skupiły się na tym, czyją granicę kamień wyznaczał. To, że mam do czynienia z kamieniem granicznym, przyjąłem wręcz za pewnik. W niniejszym artykule poddam ten tok myślenia krytycznej refleksji. W kręgu „podejrzanych”, oprócz wspomnianych zakonów, znaleźli się: zakon darłowskich kartuzów, biskup kamieński, książęta pomorscy, lokalne rycerstwo, ale i późniejsi twórcy. Wskażę też inne możliwe funkcje kamienia.

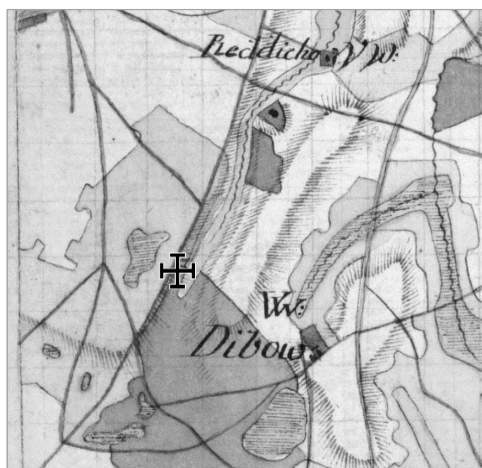
W artykule chcę poprowadzić czytelnika tropami narracyjnymi, po których próbowałem dojść do ostatecznego rozstrzygnięcia. Podążając tymi tropami, staram się uzyskać odpowiedzi na postawione pytania. Tropy narracyjne rysują także interesujący kontekst historyczny, który może stanowić przesłankę do dalszych badań.

Trop 2. Na mapie

Czy kamień z krzyżem znajduje się w szczególnym miejscu? Analiza map może pomóc w odpowiedzi na to pytanie.

Współrzędne geograficzne znaleziska: N 54.321930 E 16.643110 (WGS84). Kamień znajduje się na wzniesieniu (65,2 m n.p.m.). W odległości 100 m na zachód znajduje się niewielkie jezioro. Między jeziorem a wzniesieniem biegnie użytkowana współcześnie droga łącząca Sławno ze Smardzewem. Na wschód od kamienia, w odległości 300 m, przepływa struga w kierunku północno-wschodnim. Jeszcze do niedawna cały najbliższy teren porośnięty był lasem. Przed wycinką wzgórze porastały drzewa, których najstarsze okazy miały nawet 250 lat¹.

Pierwsza dokładna mapa ziemi sławieńskiej pojawiła się pod koniec XVIII wieku (Ryc. 2). Mapa Schmettau'a z 1780 roku (arkusz 8) nie zdradza jednak zbyt wiele. Interesujący nas obszar porasta las (barwa szara). Na skraju lasu widoczna jest droga (czarna linia) łącząca Sławno (*Schlawe*)



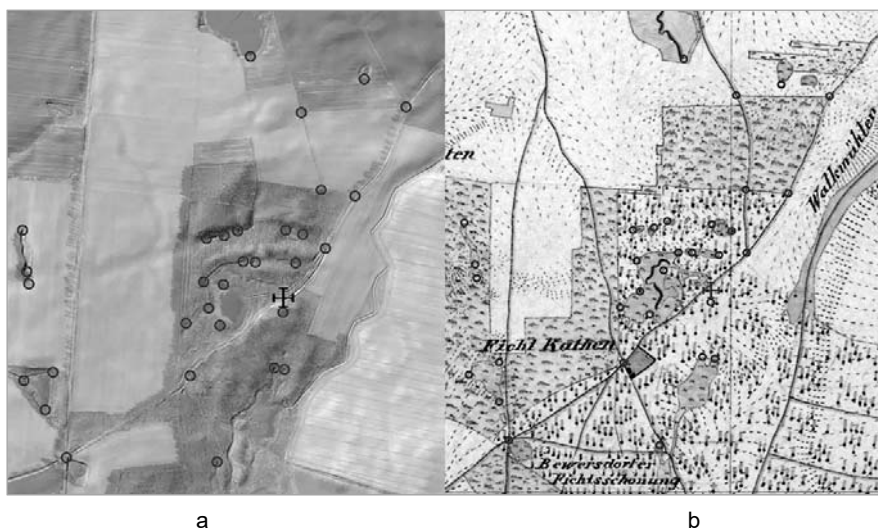
Ryc. 2. Fragment mapy Schmettau'a z 1780 r. z zaznaczonym miejscem znalezienia kamienia

¹ Informacja ustna od nadleśniczego sławieńskiego Tadeusza Lewandowskiego.

ze Smardzewem (*Schmarsow*). Niewielkie jezioro widoczne jest nieco na zachód od drogi. Na północ od lasu wypływa struga. Podążając jej nurtem, napotykamy zaginiony folwark Redychowo † (*VW: Reddicho*), a następnie folusz (*Walkm*). Wokół lasu widzimy wzgórza (równoległe linie ciągle i przerywane wizualizujące ukształtowanie terenu metodą Karla von Müfflinga). Na wschód od kamienia znajduje się folwark Dybowo (*Vw: Dibow*) należący do Kwasowa (*Quatzow*).

Znacznie więcej szczegółów dostarcza nam „*Urmesstischblätter*” z 1836 roku (arkusz 379). Dzięki metodzie porównywania odwzorowań kartograficznych możliwa była precyzyjna lokalizacja kamienia na tej mapie (Ryc. 3). Miejsce znaleziska zlokalizowane jest w lesie. W niewielkiej odległości na południowy zachód znajdują się zabudowania określone jako *Ficht Kathen* (Świerkowe Chaty). Nieco bardziej na południe twórca mapy umieścił oznaczenie *Bewersdorfer Fichtsschonung*, co sugeruje, że była tam świerkowa uprawa leśna należąca do Bobrowic. Mapa uzupełnia naszą wiedzę dotyczącą nazwy strugi płynącej na wschód od kamienia – *Walkmühlen Bach* – strumień foluszu. Redychowo nie pojawia się już na tej mapie. W porównaniu z mapą z 1780 roku zwiększył się obszar zalesiony, a nowy las porasta teren na zachód od starej drogi i otacza jezioro.

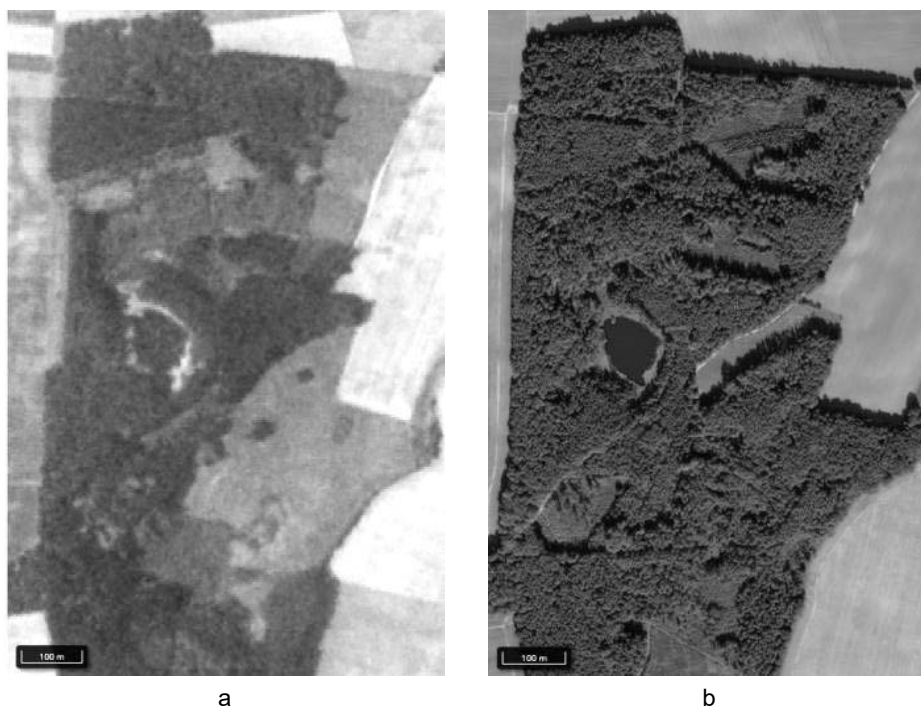
Na „*Messtischblätter*” (z lat 1897, 1911 i 1935) miejsce nadal porośnięte jest lasem (iglastym). *Ficht Kathen* z mapy „*Urmesstischblatt*” z 1836 roku na mapie z roku 1935 zostały oznaczone jako *F. (Försterei) Dybow*



Ryc. 3. Porównanie odwzorowań kartograficznych: współczesna wizualizacja na Geoportalu (a) i „*Urmesstischblatt*” z 1836 r. (b)

(leśniczówka Dybowo). Oznaczono także granice między poszczególnymi gminami (*Gemeindegrenze*). W niewielkiej odległości na północ i wschód od analizowanego miejsca przebiega granica między Bobrowicami (*Beverdorf*) a Kwasowem (*Quatzow*). Znalezione odnotowano na obszarze tej drugiej miejscowości. Na południu znajduje się trójstyk granic oddzielający Bobrowice, Kwasowo i Smardzewo (*Schmarsow*). Część lasu na wschód od strugi została wycięta.

Po roku 1935 obszar leśny nadal podlegał zmianom. Na amerykańskich szpiegowskich zdjęciach satelitarnych z programu CORONA (rok 1969) widzimy nowy fragment lasu przylegający do jego północno-zachodniej części oraz wycinkę na wschód od drogi. Wycinką nie objęto drzew rosnących koło kamienia (Ryc. 4).

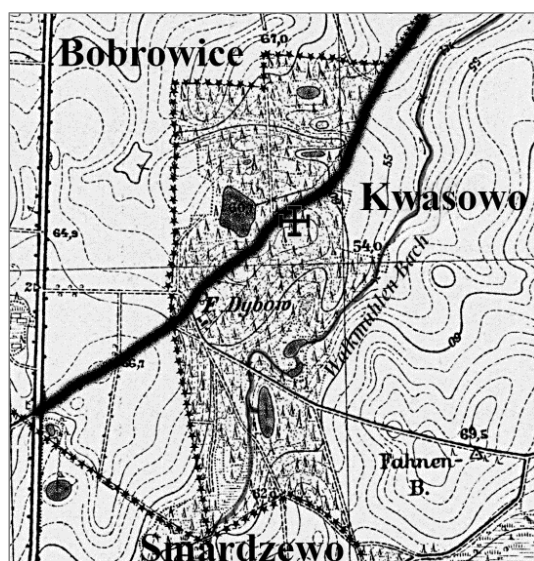


Ryc. 4. Zdjęcia: CORONA z 1969 r. (a) i Google Earth z 2023 r. (b)

Przegląd map i zobrazowań satelitarnych potwierdza informacje nadleśniczego, że miejsce, gdzie znaleziono kamień porastał las, a wiek drzewostanu w momencie wycinki mógł przekraczać 200 lat. Czy kamień z krzyżem był tam przez cały czas?

Istotne wydaje się bliskie sąsiedztwo starej drogi ze Sławna do Smardzewa. Znajdź się nie znajduje się w miejscu przebiegu przedwojennej granicy. Jeżeli jakąś wyznaczała, to musiała być starsza.

Na „Messtischblatt” granica między Bobrowicami a Kwasowem przebiega na południe wzdłuż starej drogi, a następnie gwałtownie przyjmuje kierunek zachodni, aby bieć skrajem lasu. Granica widoczna na mapie z 1897 roku podąża skrajem lasu, który został nasadzony między rokiem 1780 i 1836. Stąd wniosek, że stara granica między Bobrowicami i Kwasowem przebiegała inaczej niż ta widoczna na mapie z 1897 roku (Ryc. 5).



Ryc. 5. Fragment „Messtischblatt” z 1897 r.

Trop 3. W terenie

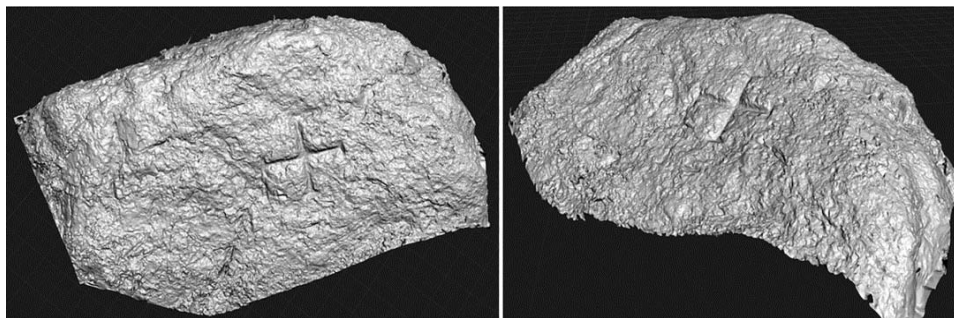
Do wzgórza, na którym znajduje się kamień, można dojechać starą drogą ze Smardzewa do Sławna. Kamień nie jest widoczny z drogi. Skrywają go cierniste jeżyny porastające teren wycinki. Stok wzgórza od strony drogi jest dość stromy. Bliżej szczytu można dostrzec jasną skałę stanowiącą powierzchnię omawianego kamienia. Laskowany krzyż wyryty jest na pochylonej płaszczyźnie. Stającemu przed nią ukazuje się piękny (moim zdaniem) widok w kierunku północno-wschodnim. W tym miejscu las ustępuje miejsca otwartej przestrzeni starej drogi i pól uprawnych. Za nimi widać kolejny las i zabudowania Bobrowiczek (Ryc. 6).



Ryc. 6. Kamień we współczesnym otoczeniu (fot. B. Żyłuk, 2024 r.)

Skala z wyrzeźbionym krzyżem to prawdopodobnie granit. Ma gruboziarnistą strukturę z widocznymi, większymi ziarnami minerałów. Dominuje kolor szary aż do bieli z odcieniami różu i pomarańcza. Część głazu zagłębiona jest w ziemi.

Ramiona krzyża mają około 20 cm długości. Poprzeczne laskowanie na końcu ramion ma około 3 cm. Szerokość linii rzeźbienia wynosi około centymetra (Ryc. 7 i Ryc. 8).



Ryc. 7. Model 3D fragmentu kamienia wykonany przez Nadleśnictwo Sławno

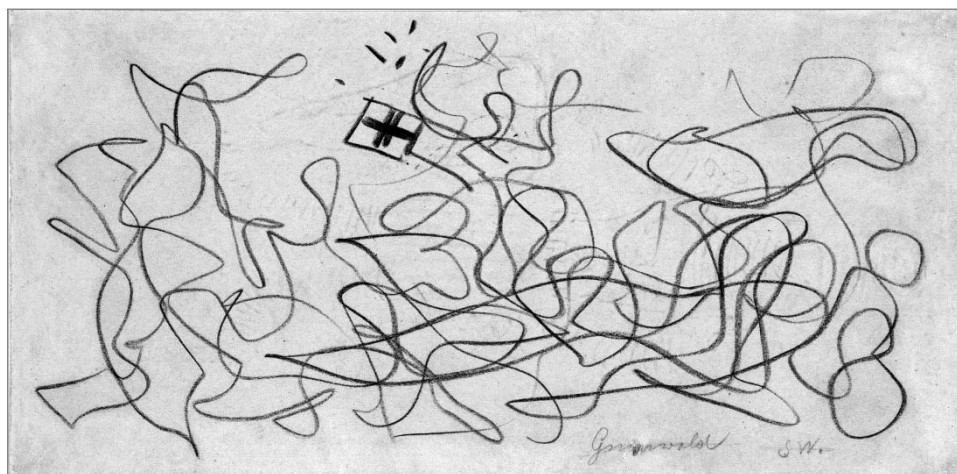
Ryc. 8. Symbol krzyża na kamieniu
na podstawie wizualizacji 3D (Ryc. 7)



Miejsce to jest dziś urokliwe (z mojego punktu widzenia). Nie ma tam jednak nic, co w sposób oczywisty świadczyłoby o jego wyjątkowości (po-
nownie z mojego punktu widzenia). Niezbędny jest więc powrót do namy-
słu nad symbolem. Zatem analiza map i lokalizacja w krajobrazie nie
wskazują na jednoznaczną odpowiedź.

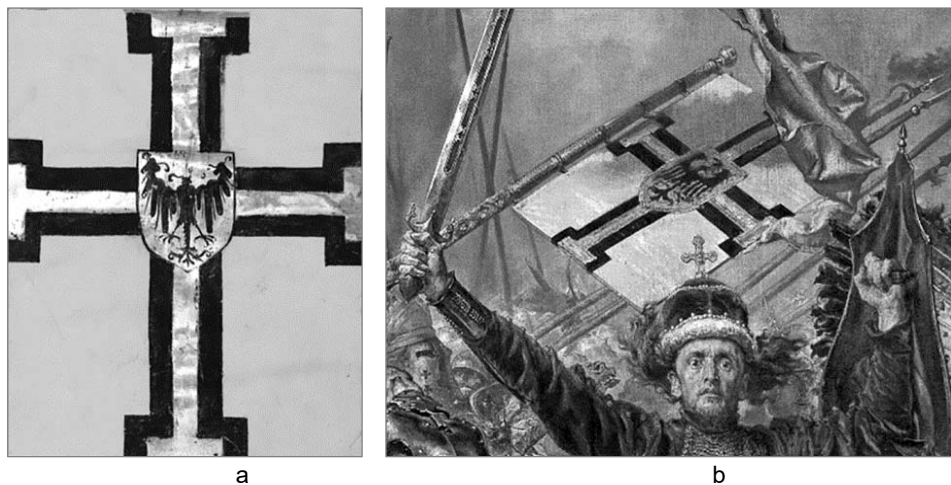
Trop 4. Symbol

Pewnie każdy ze szkoły pamięta obraz „Bitwa pod Grunwaldem” Jana Matejki. Na płótnie widzimy kipisz bitwy i krzyże. A w zasadzie w oczy
rzuca się jeden krzyż – w centrum, nad głową księcia Witolda (Ryc. 10a).
W zabawny sposób podsumował to Stanisław Wyspiański. Na karykaturze
jego autorstwa, w gąszczu chaotycznych kresek wyróżnia się krzyż (Ryc. 9).



Ryc. 9. Stanisław Wyspiański, karykatura „Bitwy pod Grunwaldem” Jana Matejki, szkic
(źródło: <https://zbiory.mnk.pl/en/search-result/catalog/231232> [dostęp: 18.03.2025])

Uważam, że Wyspiański także dostrzegł to, że Matejko jednym z głównych motywów swojego obrazu uczynił krzyż. Matejkowy krzyż to złoty krzyż laskowany w czarnej obwolucie. W miejscu krzyżowania się ramion znajduje się tarcza z wizerunkiem czarnego orła. To elementy chorągwi wielkiego mistrza. Matejko wzorował się zapewne na ilustracji z *Banderia Prutenorum*, rękopisu autorstwa Jana Długosza z 1448 roku (Ryc. 10a). Być może jest to najbardziej znany w Polsce wizerunek krzyża laskowanego.



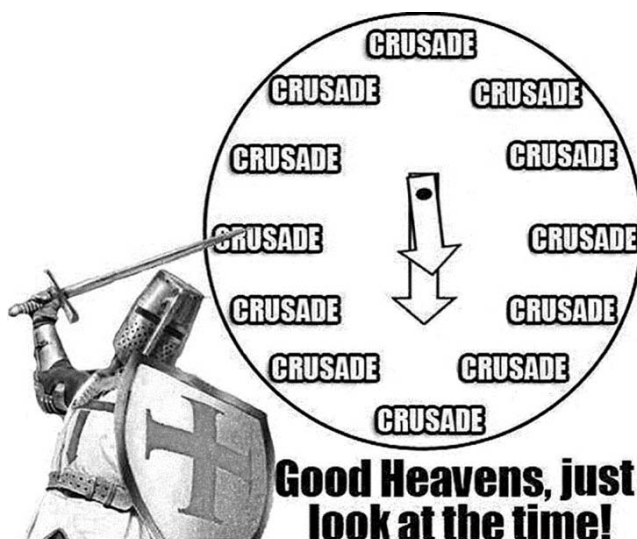
Ryc. 10. Ilustracja z *Banderia Prutenorum* Jana Długosza (a) i fragment „Bitwy pod Grunwaldem” Jana Matejki (b) (źródło: a – https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banderia_Prutenorum_Folio_2v.jpg [dostęp: 18.03.2025]; b – <https://artsandculture.google.com/asset/yQEtkzYwQKWu8w> [dostęp: 18.03.2025])

Krzyż laskowany był także częstym motywem na monetach wybijanych chociażby za Bolesława Chrobrego i jego syna Mieszka. Innym przykładem jest XII-wieczna moneta brakteat z saksońskiego Hildesheim. Można znaleźć także starsze przykłady. Krzyż laskowany widnieje na monetach Teodozjusza II, cesarza wschodniorzymskiego z V wieku. Symbol ten pojawia się w całej Europie na monetach: walijskich z XIII wieku, hiszpańskich z XVI wieku i austriackich z XX wieku (Ryc. 11).

Chyba najbardziej egzotycznym przykładem użycia krzyża laskowego są symbole ruchów narodowych w Stanach Zjednoczonych i Kambodży (sic!). Symbol ten spotykamy dziś, a jego popularność można tłumaczyć resentymentem związanym z upadkiem średniowiecznej idei Królestwa Jerozolimy (Ryc. 12).



Ryc. 11. Przykłady monet i pieczęci z wizerunkiem krzyża laskowanego: a – escudo Karola V (1504–1555), b – pieczęć walijska (XIII w.), c – dwa grosze austriackie (1924–1931), d – moneta Teodozjusza II (V w.), e – saksoński brakteat (XII w.), f – denar Mieszka II (XI w.) (źródło: a – https://en.wikipedia.org/wiki/Cross_potent#/media/File:Escudo_Juana-Carlos_I.jpg [dostęp: 18.03.2025]; b – <https://museum.wales/articles/2165/Seal-Matrices/> [dostęp: 18.03.2025]; c – <https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Symbole/Kruckenkreuz> [dostęp: 18.03.2025]; d – <https://en.numista.com/catalogue/pieces280694.html> [dostęp: 18.03.2025]; e – <https://catalogarchive.org/data/catalogs/d/d.php?catalog=Allg.Brakteaten&type=M60&lan=en> [dostęp: 18.03.2025]; f – Suchodolski 2019: 196)



Ryc. 12. Przykład wyobrażenia krzyżowca w kulturze popularnej

Na Pomorzu, oprócz wspomnianych kamieni w gminie Wicko, krzyż laskowany odkryto na malowidłach ściennych kościoła w Czachowie (gm. Cedynia). Malowidła te datuje się na XIV wiek (Pawlak 2006) (Ryc. 13).



Ryc. 13. Malowidło z kościoła w Czachowie (źródło: <https://www.facebook.com/photo?fbid=980814287175574&set=a.445527904037551> [dostęp: 18.03.2025])

Czy rozmaite konteksty czasowe, przestrzenne czy społeczno-kulturowe występowania krzyży laskowanych pomagają rozwiązać zagadkę smardzewskiego kamienia? Wspólne wydaje się to, że krzyż odwołuje się do symboliki chrześcijańskiej. To skłania ku poszukiwaniom odpowiedzi w czasach, gdy na Pomorzu pojawiła się nowa religia, a wraz z nią informacje o Pomorzu w źródłach pisanych. Kolejne tropy odnalazłem zatem w średniowiecznych dyplomach.

Trop 5. Joannici ze Sławna czy cystersi z Bukowa?

Pierwsze dokumenty wspominające ziemię sławieńską i jej wsie związane są z pojawieniem się tam dwóch zakonów: joannitów i cystersów. Spisanie tych dokumentów miało na celu między innymi utrwalenie prawa własności. Potwierdzały przekazanie władztwa nad ziemią od uprawnionego podmiotu (księcia lub biskupa).

O pierwszych nadaniach na rzecz joannitów na ziemi sławieńskiej informuje dokument z 1240 roku (Wybranowski 2016: 341; Klempin 1868: 303). Księżę Świętopełk Gdański uposażył wówczas zakon w sześć wsi (*dorper*): (1) *Zolow* (Swołowo), (2) *Hiveze*, (3) *Bosezow*, (4) *Mozow* (Mazów), (5) *Canin* (Kanin) i (6) *Bantow* (zaginiony Bątown). Lokalizacja zaginionego Bątowna nie jest pewna. Być może znajdował się on w pobliżu

miejsowości Kopań (*Kopahn*)². Bóseżow i Híveze utożsamiane bywają z dzisiejszymi wsiami Bzowo i Kczewo³. O dalszych nadaniach na rzecz joannitów wspomina źródło z 22 listopada 1273 roku (Wybranowski 2016: 342; Heinemann 1907: 354). Jest tam wzmianka o nadaniu przez biskupa kamieńskiego joannitom kolejnych wsi: (7) *Melyn* (zaginiona), (8) *Cusserowe* (Kosierzewo), (9) *Quassowe* (Kwasowo), (10) *Rystowe* (Ryszczewo/Rzyszczewo), (11) *Beversdorpe* (Bobrowice), (12) *Willekini villa* (Wilkowice?⁴), (13) *Warszewowe* (Warszkowo), (14) *Zychowe* (Tychowo), (15) *Noscowe* (Noskowo), (16) *Vreszenitze* (Wrześnica), (17) *Nuczellyn* (Nosalin), (18) *Geniphyz* (Janiewice – według Chłudziński 2008: 207). Joannici prawdopodobnie otrzymali także Stary Kraków (19), gdyż w roku 1474 mieli dokonać zamiany tej wsi (razem z Kosierzewem, Kaninem, Mazowem i Swołowem) na inne ziemie należące do Petera von Glasenappa (Hoogeweg 1925: 879). Także Łętowo (20) miało należeć do joannitów do roku 1321 (Ross 1989: 989).

Cystersi na ziemi sławieńskiej pojawili się w podobnym czasie, bo w 1248 roku (Hoogeweg 1924: 165). Ich ziemie na wschodzie to las *Lissina* (przyłączony w 1268 roku) i wsie: Słowino (1270 rok), Gorzyca (1277 rok), Malechowo (różne części przyłączono w latach od 1274 do 1288), Paproty (1271 rok), wzgórze *Scenienti* koło Żegocina (1311 rok) (Müller 1918: mapa).

Granica między *dominium* obu zakonów przebiegała między Słowinem a Rzyszczewem. Dalej na północ musiał je rozdzielać wielki las, którego częścią o nazwie *Lissina* władali cystersi. Las ten zapewne dopiero w okresie kolonizacji w XIV i XV wieku został „poprzetykany” nowymi wsiami. Wskazuje na to niemiecki apelatyw *Hagen* w nazwach wsi: Krupy (*Grupenhagen* – pierwsza wzmianka w 1410 roku; Chłudziński 2007: 81), Stary Jarosław (*Järshagen* – 1300 rok; Chłudziński 2007: 87), Bolezewo (*Rötzenhagen* – rok 1330?⁵). Na południe od Słowina/Rzyszczewa

² Mikrotoponim *Bantow* notuje R. Holsten w swoim katalogu pod miejscowością *Kopahn*; indeks w tym katalogu – 21. Podaje tam także formę *Banto* za recesem z roku 1851 (Holsten 1942: 183).

³ Hoogeweg (1925: 882) wskazuje, że to wsie zaginione.

⁴ Jeżeli dokument z 1273 roku przynajmniej częściowo zachowuje geograficzny porządek następstw (por. kolejność w układzie geograficznym Warszkowa, Tychowa, Noskowa, Wrześnicy i Nosalina), to zaginione „Willekini villa” można lokalizować gdzieś na terenie współczesnego Sławna (między Bobrowicami a Warszkwem). Nazwa „Wilkowice” jest powojenna i pseudopatronimiczna. Przed wojną wieś nosząca tę nazwę określana była jako „*Wilhelmine*”, czyli feminatywny odpowiednik imienia *Wilhelm*. Jeżeli owa Willekini to faktycznie odpowiednik imienia *Wilhelm*, to rzeczywiście *Willekini villa* byłaby przedwojenną *Wilhelmine* i dzisiejszymi *Wilkowicami*. Wilkowice łączy z *Willekini villa* również Hoogeweg (1925: 882) zapewne przez bliskość innych wsi joannickich.

⁵ *Ritzenhagen* na mapie Lubinusa, ale wieś ma zdecydowanie metrykę średniowieczną już chociażby z uwagi na znajdujący się na jej terenie średniowieczny kościół datowany na

aż do rzeki Grabowej rysuje się pas ziemi „niczyjej” utworzony przez współczesne wsie: Karwice, Smardzewo, Podgórki, Ostrowiec i Białęcino:

1. W literaturze przedmiotu można odnaleźć sugestię, że **Podgórki** (pierwsza wzmianka z 1321 roku; Chludziński 2005: 129) i **Żegocino** (pierwsza wzmianka z 1311 roku; Chludziński 2005: 133) mogły być własnością jednej rodziny – von Heydebreck (Michaelis 1988: 357). Piotr, być może przedstawiciel tego rodu, został wspomniany w dokumencie z 1311 roku (Heinemann 1903: 33). Zgodnie z jego treścią rycerz Piotr (*Petrus*), dziedzic Żegocina (*Segentin*), za zgodą swojej małżonki *Woislave* oraz syna Piotra (*filiu Petri*) przekazał cystersom bukowskiem wzgórze (*montem*) *Scenienti* (*Scementi*?). Wzgórze to miało przylegać do pól żegocińskich (*campo villae Segentin adiacentem*), a jego granice miała wyznaczać niewielka rzeka Wapenstruga (*a rivulo Wapenstruga*), która oddzialała Żegocino od Paprot (*qui in terminos utriusque villae Segentin et Parpart terminat et distinguit*). Wapenstruga to najprawdopodobniej *Scheide Bach* widoczny na „Meßtischblätter” z 1897 roku⁶. Nieco na północny wschód od źródeł tej strugi, na „Urmesstischblätter” z 1836 roku zaznaczone jest wzgórze pod nazwą *Postillons Berg* (może to właśnie *Scenienti*?). Wzgórze to znajduje się ponad 4,5 km od znaleziska.
2. Informacja o dziedzicu **Ostrowca** pochodzi z 1345 roku i wtedy też pierwszy raz wzmiankuje się tę wieś. W dokumencie z tego roku wymieniony jest *Smyso de Wustronits* (Michaelis 1988: 44).
3. W dokumencie z 1347 roku znajduje się wzmianka o istnieniu **Białęcina** i o jego właścicielach noszących słowiańskie imiona *Suszlay* i *Ywan* (Michaelis 1988: 45).
4. Informacje o **Smardzewie** pojawiają się w dokumentach dużo później, bo pierwsza pewna to dopiero 1618 rok (*Smazow* na mapie Lubinusa). Istnieje wcześniejsza, jednak pośrednia, wzmianka z 1434 roku, gdzie wymienia się zmarłą w Kołobrzegu (*in Colbergh*) osobę: *Jacobus Smarzowe*, którego siostra Elżbieta (*Elizabeth*) przekazała darowiznę na rzecz klasztoru kartuzów w Darłowie (Lemcke 1919: 47).
5. **Karwice** pojawiają w dokumencie z 1488 roku jako *dorp Karuitze* (Chludziński 2005: 120, 129; 2008: 216).

Wielce prawdopodobne jest więc to, że Ostrowiec, Podgórki, Żegocino i Białęcino były własnością rycerską na początku wieku XIV. Fakt, że

XIV/XV wiek. W publikacji Martina Krause (1989: 1132) mowa też o wzmiance z roku 1575, z której wynika, że von Natzmerowie mieli uzyskać Boleszewo w 1512 roku. Autor ten wskazuje, że wieś zasadzono w 1330 roku, co nie ma potwierdzenia w źródłach pisanych.

⁶ Na mapie z 1836 roku jako *d. Segth. Mühlenbach*.

Karwice i Smardzewo pojawiają się w dokumentach dużo później, może świadczyć o tym, że tereny te długo nie miały żadnej zorganizowanej sieci osadniczej i jako słabo zaludnione (zabagnione?) nie były własnością żadnego podmiotu ówczesnego prawa.

Dowody na obecność obu zakonów blisko znaleziska nie przesądzają jednak o tym, że któryś z nich był inicjatorem wyrucia znaku krzyża na smardzewskim kamieniu. Władztwo cysterskie kończyło się w Żegocinie, które sąsiaduje ze Smardzewem. Joannici posiadali na pewno Bobrowice i Kwasowo, które także graniczą ze Smardzewem.

Ziemie joannickie prawdopodobnie znajdowały się bliżej dyskusyjnego kamienia. Przypuszczenie to jest wynikiem uproszczenia, które zakłada, że przedwojenne granice wsi powiatu sławieńskiego pokrywają się ze średniowiecznymi granicami tych wsi. Równoznaczność granic średniowiecznych i przedwojennych potwierdzać może przywołany wyżej przykład Wapenstrugi oddzielającej Paproty od Żegocina. Cieki wodne, mimo że ulegały pewnym naturalnym i sztucznym zmianom, mogły prawie niezmiennie przez setki lat wyznaczać obszar poszczególnych ziem. Z drugiej strony, pierwotne granice ulegały zmianom wynikającym przykładowo z nowego osadnictwa na terenie wsi o starszej metryce. Można tu przywołać przypadek wsi XIX-wiecznych: Bobrowiczki (*Neu Bewersdorf*) (stanowiące wcześniej część Bobrowic), Warszkówko (*Neu Warschow*) (odpowiednio część Warszkowa) czy Pomiłowo (*Marienthal*) wydzielone z ziem Kwasowa.

Nawet w średniowieczu dochodziło do zmian granic wsi. Nowe Sławno, ledwo 20 lat od lokacji na prawie lubeckim, nabyło część Kwasowa (o czym dalej). Przypadek Żegocina i wspomnianego wzgórza *Scenienti* świadczy o podziale ziemi rycerza Piotra. Paradoksalnie płynność granic może wskazywać, że kamień wyznaczał starą, dziś już nieznana granicę.

Umieszczenie krzyża na kamieniu mogło podkreślać jego znaczenie jako znaku granicznego. Przykładowo:

- w dokumencie z 1198 roku (Perlbach 1882: 9) opisującym granice joannitów w okolicach Starogardu jest zapis o krzyżu wykutym w kamieniu (*ibique crux in lapide sculpta habetur*),
- w dokumentach z lat 1265 i 1275 dotyczących granic ziem cystersów z Bukowa mowa jest o dębie z krzyżem (*quercum que habet crucem*) znajdującym się gdzieś w okolicach Iwęcina.

W średniowiecznych dokumentach z Pomorza takich przykładów można znaleźć więcej (Perlbach 1882: 224, 440, 556, 557).

Nie wiemy jednak, jakiego kształtu krzyża używali cystersi z Bukowa i joannici ze Sławna w celu oznaczania swoich ziem (jeżeli to robili). Brak też jakichkolwiek źródeł opisujących przebieg granic joannickich na ziemi sławieńskiej. Wschodnia granica cystersów z Bukowa została dokładnie

opisana w dokumentach z 1265 i 1275 roku. Jej przebieg nie jest jednak istotny dla przedmiotu tego artykułu, gdyż po tym roku cystersi nabywali dalsze wsie na wschód od starej granicy.

Trop 6. Kartuzi z Darłowa a początkowo z Redychowa(!)

Kolejny interesujący trop przenosi nas do XV wieku i działalności zakonu kartuzów. W 1406 roku kartuzi otrzymali *Redichowe* lub *Reddekowe* z zastrzeżonym prawem pierwokupu na rzecz księcia, jeżeli zakon chciałby sprzedać tę wieś (Hoogeweg 1925: 373). Kartuzi mieli założyć tam swój klasztor. Plany te dość szybko zostały skorygowane, a klasztor ostatecznie zbudowany w bezpośrednim sąsiedztwie Darłowa. Redychowo było własnością zakonu jeszcze w 1417 roku (Lemcke 1919: 21). Później doszło zapewne do jego sprzedaży, gdyż nie ma go w wykazie wsi przejętych w 1541 roku przez domenę książęcą od kartuzów (Walkiewicz 2007: 118). Kartuzi sprzedali więc wieś przed 1541 rokiem, a na kartach historii ponownie pojawiła się w roku 1570⁷.

Wieś Redychowo, którą w 1406 roku otrzymali kartuzi, jest najprawdopodobniej tożsama z widocznym na mapie Schmettau'a z 1780 roku folwarkiem noszącym nazwę *Reddicho*. Należy zaznaczyć, że pierwotna wieś miała zostać spalona w 1636 roku (Boehn, Michaelis 1986: 572), a sam folwark mógł być zbudowany później w innym miejscu i przejąć nazwę od wsi. Nie wydaje się jednak, aby miało to być miejsce odległe od pierwotnego. Na mapie Lubinusa z 1618 roku *Redchow* widoczne jest na prawym brzegu nieoznaczonej strugi, która jest prawdopodobnie tożsama z *Walkmühlen Bach*. Położenie Redychowa u Lubinusa jest zbieżne z tym na mapie Schmettau'a (1780 rok), czyli między *Beversdorp* (Boborowice) na zachodzie, *Wale* (*Walc?*) *molen* (sławieński folusz) na północy, *Quadsow* (Kwasowa) na wschodzie i *Swarzow* (Smardzewo) na południu (Ryc. 14).

Na podstawie tej metody porównywania odwzorowań kartograficznych ustaliłem, że folwark *Reddicho* znajdował się zaledwie 1,8 km od analizowanego miejsca. Czy jednak znalezisko było na terenie ziem należących do Redychowa lub na jego granicy? Zasięg terytorialny tej wsi w XV wieku nie jest znany. Od 1683 roku właścicielem tego folwarku był już każdorazowy właściciel Kwasowa (Boehn, Michaelis 1986: 572). Wydaje się więc, że Redychowo leżało w granicach Kwasowa, które to granice przedstawiono na późniejszych „Messtischblätter”.

⁷ Archiwum Książąt Szczecińskich, sygn. 65/2/0/2.10/II.566.



Ryc. 14. Fragment mapy Lubinusa z 1618 r.

Pewną wskazówką jest reces z 1850 roku dotyczący Smardzewa (Holsten 1942: 416), w którym zawarto informacje o dwóch mikrotoponimach: *Reddichowsche Theilwiese* oraz *Klein Reddichowscher Teich*. Sugeruje to, że granice dzielące Smardzewo i Redychowo się zmieniały. Ów *Klein Reddichowscher Teich* jest być może niewielkim jeziorem położonym blisko znaleziska.

Kamień mógł mieć jakiś związek z Redychowem i innymi udokumentowanymi właścicielami tej miejscowości, czyli kartuzami z Darłowa.

Trop 7. Podejrzani feudałowie: biskupi, książęta, rycerze

Jak wspomniałem, książę musiał sprawować władztwo nad Redychowo przed 1406 rokiem. Być może znak należałoby wiązać z księciem słupskim⁸ lub jego poprzednikami?

Nie można pominąć faktu, że Kwasowo zostało nadane joannitom przez biskupa kamieńskiego Hermana (*Hermanus*) von Gleichena. Przed 1273 rokiem Kwasowo stanowiło więc dobra biskupie, a kamień mógł być jakoś z nim powiązany.

⁸ Hoogeweg (1925) wskazuje, że darowizna na rzecz kartuzów została dokonana przez Bogusława IX. Wydaje się, że jest to błąd autora, ponieważ Bogusław IX w roku 1406 miał dopiero rok, a w tym czasie żył jego ojciec, Bogusław VIII, który był księciem słupskim.

Zarówno biskupi kamieńscy, jak i książęta gryficcy najprawdopodobniej znali znak krzyża laskowanego. Elementem herbu biskupstwa kamieńskiego był tak zwany krzyż kamieński (*Camminer Kreuz*) (Werlich 2012: 154, 223). Krzyż ten był też elementem herbu tych książąt, którzy piastowali jednocześnie urząd biskupa w Kamieniu Pomorskim. Był to krzyż równoramienny, a w niektórych wersjach miał belkowanie na końcach ramion. Podobne krzyże pojawiają się na monetach bitych na Pomorzu.



a



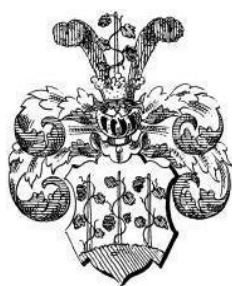
b

Ryc. 15. Szyling ze Stralsund (XVI w.) (Krüger 2012: 68) (a) i herb Kazimierza VI (Werlich 2012: 223) (b)

Kolejne 500 lat to historia rodów szlacheckich, które panowały nad Kwasowem. Poniżej przedstawiłem kalendarium zmian własności tej ziemi. Brak jednak dowodów na to, aby rody te posługiwały się symbolem krzyża laskowanego (Ryc. 16).

Nie wiadomo, kiedy dokładnie joannici sprzedali Kwasowo, ale musiało to się wydarzyć przed 1337 rokiem. W tym roku część Kwasowa (*vnam partem campi quondam spectantem ad terrinos uille nostre Quassow*) została sprzedana miastu Sławno (*ciuitati Slaw*) przez Jaśka i Stefana (*Jasko et Stephanus*), giermków (*famuli*) pana Jaśka, władcy ziemi sławieńskiej (*Jaskonis robusti militis domini terre Slaw*) i za zgodą tegoż Jaśka (Becker 1875: 28).

W literaturze dotyczącej historii Sławna można znaleźć szczegółowy opis zmian własności nad Kwasowem i Redychowem. W dokumencie z 1412 roku odnotowano, że właścicielem Kwasowa był Henning v. Zaghentze (identyfikowany z rodem von Sanitz) (Boehn, Michaelis 1986: 569). Z kolejnej wzmianki wiadomo, że właścicielami Kwasowa byli Henning i Mikes



Sanitz



Massow



Brünnow



Lettow



Natzmer



Ramel



Podewils



Zitzewitz



Kemeke



Bieberstein



Schulenburg



Münchow



Michaelis



Krummel

Ryc. 16. Herbarz rodów władających Kwasowem i Redychowem (źródło: https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_deutscher_Adelsgeschlechter [dostęp: 18.03.2025])

von Massow, którzy w 1490 roku wymienili go z innymi dobrami należącymi do Clausa von Brünnow. Z dokumentu tego wynika, że Kwasowo było wówczas podzielone na dwa dobra: *Quatzow A* i *Quatzow B*. Przedmiotem zamiany z 1490 roku miało być Kwasowo A. Wydaje się, że ród von Massow zachował jednak Kwasowo B, gdyż w 1516 roku Ewald von Massow sprzedał Kwasowo B na rzecz Heinricha von Lettow. W 1530 roku Hinrik Lettow sprzedał Kwasowo B Antoniusowi Natzmerowi, który z kolei w 1581 roku sprzedał je Heinrichowi von Ramel. W 1628 roku Kwasowo B przejął Adam von Podewils. Kwasowo A i B zostały połączone przez Rüdigera Otto von Zitzewitz w 1686 roku. Nabył on wówczas też Redychowo. W 1717 roku część Kwasowa zakupił Jürgen Daniel von Kameke, a w 1731 roku od Zitzewitzów Kwasowo (razem z Redychowem) odkupił Ludwig Friedrich marszałek von Bieberstein. W roku 1769 Kwasowo (razem z Redychowem) kupił Friedrich Siegmund von Grape, a następnie August Karl Jacob Graf von der Schulenburg w 1787 roku i Alexander Grafen von Münchow w 1788 roku. W 1819 roku Kwasowo nabył Friedrich Wilhelm von Michaelis. Ród von Michealis władał Kwasowem do 1945 roku (Boehn, Michaelis 1986: 569–571).

Redychowo pod władaniem lokalnej szlachty wzmiankowane jest w roku 1570⁹. Z dokumentów z tego okresu wiadomo, że właścicielem *Reddechow* był Heinrich Natzmer, który zmarł przed rokiem 1570. W roku 1572 Peter von Kameke, działając pewnie jako zarządca majątku po Heinrichu Natzmer, sprzedał tę wieś swojemu wujowi Georgowi von Krummel (Becker 1883: 22–23). Jak wspomniałem, w roku 1636 Redychowo spłonęło. Folwark został przeniesiony na inne miejsce, a dawna wieś nie została odbudowana. W tym czasie posiadał je ród von Ramel. W roku 1683 Redychowo przeszło z posiadania von Ramelów na Rüdigera Otto von Zitzewitz i od tego czasu dzieliło swój status własności nierozłącznie z Kwasowem (Boehn, Michaelis 1986: 569–571).

Trop 8. A może coś innego?

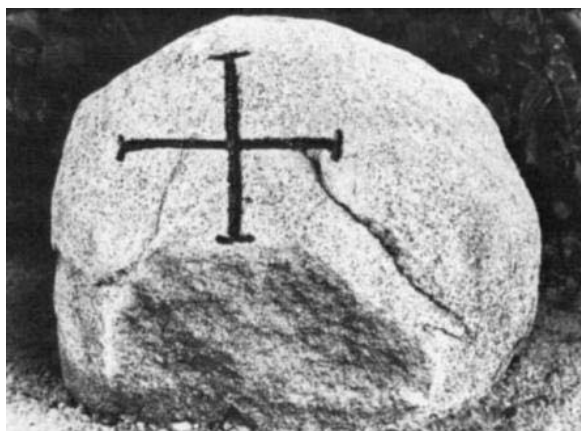
Podczas moich poszukiwań konsultowałem się z wieloma historykami. W rozmowach dość często pojawiała się sugestia, że to krzyż pokutny. Fundacja krzyża pokutnego miała dwojaki wymiar: religijny, mający na celu naprawienie relacji sprawcy z bogiem i bliźnimi, oraz prawny, wynikający z realizacji wyroku lub ugody między sprawcą zabójstwa a rodziną ofiary (Adamska, Nocuń 2004: 120).

⁹ Archiwum Książąt Szczecińskich, sygn. 65/2/0/2.10/II.566.

W historii Sławna znany jest krzyż pokutny, którego fundacja związana była z wykonaniem przez radę miejską kary śmierci na Borcharcie Wynterfeldzie. W 1485 roku sąd dworski księcia pomorskiego Bogusława X Wielkiego uznał tę egzekucję za morderstwo i nakazał między innymi, aby miasto, w ramach zadośćuczynienia, postawiło na miejscu stracenia Wynterfelda krzyż. Miejsce to miało znajdować się przed miejską bramą (*unde scholen ock richten eyne cruce myt eneme crucifixe dar an vor deme dore, dar Borchart werth uthgehglet to deme dode*), a krzyż miał mieć 8 stóp (*van achteyghen voten hoch*) (Becker 1878: 21–22). Jak przypuszczał Johannes Becker, krzyż stanął przy kaplicy świętej Gertrudy przed Bramą Słupską. Becker (1878: 1–2) uważał, że kaplica i krzyż mogły znajdować się na cmentarzu „Herren-Kirchhoff”, który w jego czasach (w 1878 roku) był wyłączony z użytku. Cmentarz ten znajdował się na miejscu, gdzie dziś stoi budynek, który jeszcze do niedawna był siedzibą Komendy Powiatowej Policji w Sławnie (ul. Gdańska 2).

Książęca interwencja to doniosłe zdarzenie. Mogło ono w znaczący sposób przyczynić się do rozpowszechniania idei stawiania krzyży pokutnych na ziemi sławieńskiej. Być może krzyż koło Smardzewa wcielał tę ideę w życie, ale dotyczył zdarzenia mniejszej wagi, o którym pamięć nie przetrwała do naszych czasów? Odnalazłem także przykład kamienia pokutnego w formie krzyża laskowanego na kamieniu. Znajduje się on w miejscowości Cappel (powiat Cuxhaven, Dolna Saksonia). Kamień ten ma upamiętniać morderstwo z 1695 roku (Sühnekreuze 2006) (Ryc. 17).

Innym przypuszczeniem jest to, że nie mamy do czynienia z kamieniem pokutnym, ale z krzyżem o charakterze pamiątkowym. Podobnie



Ryc. 17. Kamień z Cappel (źródło: <https://www.suehnekreuz.de/nieder/cappel.htm#text1> [dostęp: 18.03.2025])

jak dziś ustawiane są krzyże w miejscach śmiertelnych wypadków samochodowych, tak kiedyś krzyż taki mógł zostać wyryty na pamiątkę napadu rozbójniczego na pobliskiej drodze. A może spalenie pierwszego Redychowa w 1636 roku było zdarzeniem, które ten krzyż miał upamiętniać?

Podsumowanie

Tropy, którymi podążałem, próbując rozwiązać zagadkę znaleziska, nie doprowadził do jednoznacznego rozstrzygnięcia, kto i dlaczego wyrył krzyż laskowany na kamieniu z okolic Smardzewa. Podstawowym problemem jest brak jakichkolwiek źródeł pisanych, w których wspominało by o znaku granicznym lub kamieniu pokutnym koło Smardzewa. Poszukiwania doprowadziły jednak do kilku wniosków będących wskazówkami dla dalszych badań:

1. Kamień znajduje się przy starej drodze, która istniała co najmniej od XVIII wieku.
2. Kamień znajdował się na terenie lasu, który mógł powstać w wyniku zalesiania nieużytków w XVIII wieku.
3. Przebiegająca skrajem lasu granica między Bobrowiczkami a Kwasowem (utrwalona na niemieckich mapach z XX wieku) prawdopodobnie powstała w XVIII wieku i miała inny przebieg niż granica tych wsi w wiekach poprzednich.
4. Miejsce, w którym znajduje się kamień, położone jest w pobliżu granicy ziem joannitów.
5. Joannici i cystersi oznaczali swoje granice za pomocą krzyży wyrytych na drzewach i kamieniach.
6. Znaleźisko znajduje się w pobliżu zaginionej miejscowości Redychowo, które było wsią zakonu kartuzów.
7. Symbol kamienia laskowego na pewno istniał w świadomości Pomorzan od czasów chrześcijańskich i towarzyszył im do czasów współczesnych.
8. Pomorskie elity ery feudalnej panujące na Pomorzu używały znaku krzyża laskowanego.

Znaleźisko kamienia z krzyżem laskowanym koło Smardzewa otwiera przestrzeń do dalszych badań i refleksji nad przeszłością regionu. Współistnienie różnych tropów narracyjnych dotyczących funkcji i autorstwa krzyża ilustruje, jak bogata jest historia ziemi sławieńskiej, obszaru, gdzie krzyżowały się losy różnych grup, których wspólną cechą było wyznanie chrześcijańskie.

Może się okazać, że tajemnica tego kamienia nigdy nie zostanie rozwinięta. Jednak jego odkrycie przypomina, że w krajobrazie, który na pozór wydaje się dobrze znany, wciąż kryją się ślady dawnych dziejów. Kamień ten, niezależnie od swojej pierwotnej funkcji, jest świadectwem minionych czasów, zapisem ludzkich wyborów i znaczeń, które nadawano przestrzeni.

Zachęcam, aby potraktować to znalezisko jako punkt wyjścia do dalszych eksploracji nie tylko w terenie, ale również w archiwach i literaturze. Każdy nowy trop będzie nas przybliżać do lepszego zrozumienia tożsamości ziemi sławieńskiej.

Chciałbym, aby spotkanie z kamieniem intrygowało i wzbudzało ciekawość, aby było pretekstem do ciągłego zadawania pytań i odważnego poszukiwania odpowiedzi – nawet jeśli odpowiedzi te pozostają nieuchwytnie.

Bibliografia

- ADAMSKA D., NOCUŃ P. 2004. Czu Troste und czu Hulffe des Zele. Późnośredniowieczne ugody kompozycyjne z terenu Śląska, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* **LIX**: 111–139.
- Archiwum Państwowe w Szczecinie, Archiwum Książąt Szczecińskich, sygn. 65/2/0/2.10/II.566.
- BECKER J. 1875. Übersicht der ältesten Geschichte des Landes Schlawe und 10 Urkunden der Stadt Schlawe aus den Jahren 1317–1357. Teil I, *Dritter Jahresbericht über das städtische Progymnasium zu Schlawe für das Schuljahr 1874/75*, Schlawe: H. Moldenhauer, 1–36.
- BECKER J. 1878. Einiges zur Geschichte der Stadt Schlawe bis zu ihrer Be- strafung durch Herzog Bogislaw X. wegen der Enthauptung Borcharts von Winterfeld im Jahre 1485 mit 26 Urkunden aus den Jahren 1412–1486. Teil IV, *Sechster Jahresbericht über das städtische Progymnasium zu Schlawe für das Schuljahr 1877/78*, Schlawe: H. Moldenhauer, 1–24.
- BECKER J. 1883. Urkunden der Stadt Schlawe und andere Nachrichte über die-selbe aus den Jahren 1486–1657. Teil V, *Elfter Jahresbericht über das städtische Progymnasium zu Schlawe für das Schuljahr 1882/83*, Schlawe: H. Moldenhauer, 1–34.
- BIEDENFELD F. 1846. *Die Heraldik oder populäres Lehrbuch der Wappenkunde für Diplomaten, Genealogen, Archivbeamte u. Edelleute*, Weimar: Hochschule für Bildende Künste Dresden.
- BOEHN S., MICHAELIS E. 1986. Adelsfamilien im Kreis Schlawe Beiträge zur Geschichte des Rittergutes Quatzow, [w:] *Der Kreis Schlawe: Ein pommersches Heimatbuch*, Bd. 1: *Der Kreis als Ganzes*, M. Volland (Hrsg.), Husum: Husum Druck und Verlagsgesellschaft, 569–573.
- CHLUDZIŃSKI A. 2005. Nazwy miejscowe gminy Malechowo, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, T. IV: *Gmina Malechowo*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 113–141.
- CHLUDZIŃSKI A. 2007. Nazwy miejscowe gminy Darłowo, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, T. VI: *Gmina Darłowo*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 57–104.

- CHLUDZIŃSKI A. 2008. Nazwy miejscowe gminy Sławno, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, T. VII: *Gmina Sławno*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 197–231.
- GABROWSKI M. 2021. Znaki graniczne z należącego do krzeszowskich cystersów Mniszego Lasu w Górach Izerskich, *Pomniki Dawnego Prawa* 53–54: 2–82.
- HEINEMANN O. 1903. *Pommerisches Urkundbuch*, Bd. V, Stettin: Veröffentlichungen der Historischer Kommission für Pommern.
- HEINEMANN O. 1907. *Pommerisches Urkundbuch*, Bd. VI, Stettin: Veröffentlichungen der Historischer Kommission für Pommern.
- HOLSTEN R. 1942. *Die pommerische Flurnamensammlung. Kreis Schlawe*, Stettin: Landeskundl. Forschungsstelle d. Prov. Pommern.
- HOOGEWEG H. 1924. *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. 1, Stettin: Léon Sauniers Buchhandlung.
- HOOGEWEG H. 1925. *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. 2, Stettin: Léon Sauniers Buchhandlung.
- KLEMPIN R. 1868. *Pommerisches Urkundbuch*, Bd. I, Stettin: Veröffentlichungen der Historischer Kommission für Pommern.
- KRAUSE M. 1989. Rötzenhagen, [w:] *Der Kreis Schlawe: Ein pommerisches Heimatbuch*, Bd. 2: *Die Städte und Landgemeinden*, M. Vollack (Hrsg.), Husum: Husum Druck und Verlagsgesellschaft, 1123–1135.
- KRÜGER J. 2012. Die Münzprägung der pommerischen Herzöge, [w:] *Die Herzöge von Pommern. Zeugnisse der Herrschaft des Greifenhauses Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern*. Reihe V: *Forschungen zur Pommerischen Geschichte*, Bd. 45, N. Buske, J. Küger, R.G. Werlich (Hrsg.), Köln: Böhlau Verlag, 49–106.
- LEMCKE H. 1919. *Liber beneficiorum domus Corone Marie prope Rugenwold 1406–1528*, Stettin: Léon Sauniers Buchhandlung.
- MICHAELIS E. 1988. *Kirchspiel Wusterwitz: Kreis Schlawe in Pommern*, Siegen: Heimatkreisausschuss Schlawe.
- MÜLLER F. 1918. *Kloster Buckow. Von seiner Gründung bis zum Jahre 1325*, Stettin: Herrcke & Lebeling.
- OTTE H. 1857. *Archäologisches Wörterbuch zur Erklärung der in den Schriften über mittelalterliche Kunst vorkommenden Kunstaussdrücke*, Leipzig: Weigel.
- PANKOWSKI S. 2024. *Zakonne świadectwa. Średniowieczne glazy znalezione w lesie*, https://szczecin.tvp.pl/77560775/zakonne-swiadectwa-sredniowieczne-glazy-znalezione-w-lesie?fbclid=IwY2xjawIhb0dleHRuA2FlbQlXMQABHUNJKOoWkdZpWZFoqQiH_RGEQ3A0R85g4g57KxRxReVKhd5i-dKUvtldw_aem_n-BvyLV3NdIWg4x2s4UwmA [dostęp: 18.03.2025].
- PAWLAK S. 2006. *Architektura sakralna Pomorza Zachodniego*, <https://architektura.pomorze.pl/CZACHOW-small-Zachow-small+126> [zakładka Czachów (Zachow)] [dostęp: 18.03.2025].
- PERLBACH M. 1882. *Pommerisches Urkundbuch*, Danzig: Westpreussischen Geschichtsverein.
- ROSS L. 1989. Lantow, [w:] *Der Kreis Schlawe: Ein pommerisches Heimatbuch*, Bd. 2: *Die Städte und Landgemeinden*, M. Vollack (Hrsg.), Husum: Husum Druck und Verlagsgesellschaft, 987–990.
- SACKEN E. 1893. *Katechismus der Heraldik*, Leipzig: Verlagsbuchhandlung von J.J. Weber.
- SUCHODOLSKI S. 2019. Początki polskiego mennictwa w świetle nowszych badań, *Slavia Antiqua* 60: 192–219.
- SÜHNEKREUZE 2006: <https://www.suehnekreuz.de/nieder/cappel.htm#text1> [dostęp: 18.03.2025].

- SZUBA M. 2021. *Domniemane krzyżackie kamienie graniczne z obszaru Gminy Wicko* [referat niepublikowany, slajdy udostępnione dzięki uprzejmości autora].
- TURCZYN T. 2024. *Sensacyjne odkrycie w Nadleśnictwie Sławno. Zdjęcia*, https://slawno.naszemiasto.pl/sensacyjne-odkrycie-w-nadlesnictwie-slawn-zdjecia/ar/c8-9323315?fbclid=IwY2xjawIhblJleHRuA2FlbQlXMQABHbhbT2tCkXZTfcoed0bBGUStsA5N2ijhkAj4k8nsTk9DIywMPCFWg9jlYA_aem_2mE_RPdaitChQl7swSD17g [dostęp: 18.03.2025].
- WALKIEWICZ L. 2007. Domena Darłowska, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. VI: *Gmina Darłowo*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 105–138.
- WERLICH R.G. 2012. „... welches den Greifen führt...” – Das Geschlecht der Herzöge von Pommern und seine heraldischen Herrschaftssymbole, [w:] *Die Herzöge von Pommern. Zeugnisse der Herrschaft des Greifenhauses Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern*. Reihe V: *Forschungen zur Pommerschen Geschichte*, Bd. 45, N. Buske, J. Küger, R.G. Werlich (Hrsg.), Köln: Böhlau Verlag, 163–254.
- WYBRANOWSKI D. 2016. Działalność i skład osobowy domów zakonu joannitów w Księstwie Pomorskim w pierwszej połowie XIV wieku, *Studia z Dziejów Średniowiecza* 20: 339–370.

Stein mit Kreuz in der Nähe von Smardzewo

Zusammenfassung

Im Jahre 2020 hat man während Waldarbeiten in der Nähe von Smardzewo eine ungewöhnliche Entdeckung gemacht. Nach der Fällung einiger Bäume wurde ein ungeheuer großer Felsblock mit einem ausgemeißelten Jerusalemer Kreuz (Krückenkreuz) freigelegt. Diese Entdeckung war eine Sensation, denn niemand wusste, was der Stein darstellen könnte. Es entstanden vielerlei Gerüchte, auch in den Medien, und nicht immer mit wahrscheinlicher Begründung.

Den verschiedenen Artikeln entnahm der Autor dieser Arbeit eine interessante Lösung der Entdeckung.

Im Artikel wurde Aussehen und Lage des Fundes beschrieben, auch eine Erklärung des Symbols des Jerusalemer Kreuz (Krückenkreuz). Anhand vieler Gespräche versuchte der Autor Spuren zu finden. Auf diesen Spuren beginnt der Leser seine Reise – ab der Zeit der mittelalterlichen Oralen, der Fürsten und Bischöfe, über Geschichten adliger Familien, die im XX Jh. völlig von der Schlawer Erde verschwanden. So traten im Artikel Fragen auf, z.B. wer sind die Autoren der Zeichen und was war ihre Motivation. Die Werkstatt der Autoren sind schriftliche, kartografische und ikonografische Quellen. Sein Ziel ist, das Interesse zu erwecken, sich für die Funde zu interessieren, und nicht nur der Professionalsten, sondern auch der Geschichtsamateure.

Fundacja „Dziedzictwo” powstała w 1991 roku w Sławnie. Jej celem jest szeroko rozumiana ochrona zabytków archeologicznych ziemi sławieńskiej, a także ochrona krajobrazu kulturowego, którego częścią jest dziedzictwo archeologiczne. Działalność Fundacji polega na: finansowaniu i organizacyjnym wspieraniu badań naukowych, publikowaniu i upowszechnianiu wyników tych badań, wspomaganiu działalności konserwatorskiej, współpracy z władzami lokalnymi w aktywnej ochronie dziedzictwa kulturowego i włączaniu go w życie społeczne mieszkańców, prowadzeniu działalności popularyzującej zabytki oraz krajobraz kulturowy, a także uczestnictwo w procesie wychowania dzieci i młodzieży z naciskiem na kształtowanie świadomości historycznej i szacunku dla świadectw przeszłości.

Od 2002 roku Fundacja wydaje serię *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*. Podejmuje w niej problematykę procesów historycznych, kulturowych i przyrodniczych kształtujących przeszłe i współczesne oblicze ziemi sławieńskiej. Wszystkie publikacje Fundacji „Dziedzictwo” dostępne są na stronie: www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

* * *

Fundacja „Dziedzictwo”
ul. Mielczarskiego 7/5, 76-100 Sławno
www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

ISBN: 978-83-971211-3-3

